

Rossitza Chernokozheva

(Bulgaria, Institute of Literature, Bulgarian Academy of Sciences)

The Child in the Cultural Understanding of P. R. Slaveykov – a Separate World or a Little Adult. (Thoughts and Psychoanalytical Considerations)

Abstract: Slaveykov's little child has its own independent emotional world and is not treated as a little adult – he or she looks upon the world with the curiosity of a child. In the writer's views the child is attributed a great value in a cultural perspective and he addresses the little one with respect. Even the inevitable didactic elements, considering the era, are softened by the realistic expression, the philosophical context, the humouristic flavour.

Keywords: children's world, culturology, children's works by P. R. Slaveykov

Росица Чернокожева

(България, Институт за литература, БАН)

Детето – самостоеен свят или малък възрастен в културологията у П. Р. Славейков. (Размисли и психоаналитични основания)

Като творец на Възраждането П. Р. Славейков е в една гранична човешка ситуация на инерцията от миналото и новопокълналите идеи. Това се проявява и в творчеството му за деца. В културологичен план идеята за детето е на границата на признаването му като самостойна личност или възприемането му като малък възрастен. Във великолепната си книга „Каузата на децата“ френската психоаналитичка и сподвижница на Жак Лакан – Франсоаз Долто напомня, „че в обществото до 1789 година чиракуването е ритуал на прехода: раждането на детето-личност“ (Долто 2018: 16 / Dolto 2018: 16). Тя проследява как в живописата и литературата (отразяващи афективния свят) от XV до XVIII век на детето не се гледа като на субект. И още два драстични извода на Долто:

Възрастният намира за скандален факта, че в стадия на детството, човешкото същество е негов равен...

Родителите възпитават децата, както владетелите управляват народите (Долто 2018: 11 / Dolto 2018: 11).

И ако тези факти дълго време се считат за константни, идва време, когато те се променят.

Идеята за признаване правото на собствен емоционален свят у детето и възприемането му не само като обект, но и като субект е дълъг и неравномерен процес. Една от проявите на този факт е легитимирането на т. нар. епистемологичен нагон (към познание – термин на Мелани Клайн) у малкото дете. Детското любопитство е най-характерната черта на малкия индивид, както и желанието му да порасне. Според Фройд детското любопитство е неделимо и потенцирано от детската сексуалност.

Росица Чернокожева

С „Три студии върху теорията на сексуалността“ бащата на психоанализата разкрива, че сексуалността не избухва едва в пубертета, а е присъща и на малкото дете – това е така наречената инфантилна сексуалност, минаваща през различни етапи. Идеята му е революционна и скандална, както и всички открития на психоаналитичното движение, „засегнали съня на света“ (по заетия от Хаibel израз на Фройд). А със случая „Малкият Ханс“ – една фобия на 5-годишно дете, се представя за първи път афективният свят на малкото дете (това е началото на детската психоанализа) и как то от най-ранна детска възраст търси отговори на въпросите как се е появило на този свят, после идват и въпросите за пола. В „Малкият Ханс“ Фройд много ясно излага изводите си:

Жаждата за знание не може да бъде причислена към елементарните компоненти на влечението, а е подчинена изключително на сексуалността (Фройд 1993: 36 / Froyd 1993: 36).

Също и твърдението, че приматът на интелекта блещука като далечен фар, но не в безкрая.

Славейков пише за деца стихове, които се докосват до всички екзистенциални въпроси в живота на детето: раждане, родно място, вселена, желания, ценности на Свръхаза.

Новороденото дете и майката са в неделима симбиоза. Мъдрият дядо Славейков улавя най-фините нюанси на тази неделима връзка. Психоанализата и психодрамата ни дават познание за тези специални моменти на общуване между майка и дете. Човешкото дете се пуска в живота най-неподготвено от всички родени същества. То е зависимо от емоционалния свят на майката. Детето се вглежда в майката и тя като огледало отразява неговите афектни движения, които то отново улавя. Морено, създателят на психодрамата, нарича този период за бебето „първа вселенска идентичност“. Тогава бебето е в единодействие с целия свят наоколо. А Доналд Уиникът, английски психотрапевт, педиатър и последовател на Мелани Клайн, ще шокира аудиторията си с категоричното:

Бебе не съществува. Има бебе и майка!

Славейковите стихове за майката отразяват точно тази свързаност между майката и детето.

Майка

Мале, мила майчице,
Златна моя сенчице,
Господ, мамо, да ти дава
Да ми бъдеш жива, здрава. (Slaveykov 2013)¹

Обръщението „Златна моя сенчице“ събира цялата нежност, любов и привързаност на детето. Бихме се досетили, че детето е момче, защото привързаността син-майка е най-лишената от амбивалентност връзка. Според психоанализата, връзката майка и син е най-неуязвима, когато момчето минава през едиповия комплекс, тогава, когато момчето си преборва с бащата-съперник за любовта на майката.

¹ Всички цитирани стихотворения са по това издание.

В друго стихотворение „Майка и дете“ Славейков рисува картината на осиротелите майка и дете – останали без баща. Надеждата, че детето ще порасне и ще изпълни бащината заръка – да тръгне на бой – е заръка, която е в унисон с изискванията на епохата.

Винаги, когато се разглеждат произведения, посветени на родното място, може да се твърди, че цялата българска литература за деца е под надслова „Амаркорд“ (Спомням си). Няма български писател, който да не си спомня с умиление родната къща, родното място, родното село. И Славейковите песни за родното място са едни от най-свидните спомени, изпълнени с гордост, радост и известна носталгия. Както се знае, Славейков е автор на текста на една от най-популярните български песни – „Татковина“:

Хубава си татковино,
Име сладко, земя рай,
Сърце младо и невино
За теб трепка, та играй.

Възторгът от родното село също изпълва сърцето с хубост и благини в друго стихотворение – „Наше село“:

Ех, та чудно наше село,
На селата е на чело!
Я къщята му какви са,
Колко хубави, добри са!

Славейковите стихове са пряко изразени възторзи. Слогът е опростен, обикновено съдържа едно до две прилагателни. Това прави изказа ясен, точен, ударен и въздействащ. С условната си простота текстовете са предназначени за възприемане от деца.

В друго стихотворение – „Туй място“, напълно в духа на епохата, писателят споделя колко му е свидно мястото, където се е родил, и че е готов за него да загине, за да не е то злочесто, а да има по-добра участ.

Като възрожденски човек, Славейков не може да не се вълнува от вселенските въпроси. Тук е и нощното небе, и звездите, и кръговратът на живота. Тази Славейкова космогония ражда стиховете „Нощ“, „Вечер“, „Звезди“, „Слънце“, „Лека нощ“. Тук мирозданието е опоектизирано също с лаконичност. Тук всичко диша и говори на сетивата ни. Философският въпрос за дневния кръговрат е изразен с два стиха: друг ден ще дойде – / слънце и живот“ („Вечер“).

Чрез опредметяване звездите са сравнени с „белите овчици“ в полето. А ескизът от стихотворението „Нощ“ би правило чест на всяка философска, пейзажна лирика:

Гор от млечно небо
Нежната луна
Тихо озарила
Нощна тъмнина

Казахме, че епистемологичният нагон у детето се проявява от най-ранна детска възраст. Когато детето преминава през кастрационния и едиповия комплекс от 3 до 5-

годишна възраст, то навлиза в процеса на сублимация – т.е. нагонните напрежения се пренасочват в процеса на учене, четене, опознаване на света. Славейков отдава особена важност на този процес. Доста стихотворения за деца у Славейков са посветени на труда, учението, любознателността, упоритостта в усвояване на познанието и опита. Дядо Славейков знае, че детето като пчелица трябва да събира знание, а ако човек не успее от първия път, трябва да упорства с убедеността „опитай се пак“. Този подход у възрожденеца Славейков кореспондира с библейското: „чукай на вратата, докато ти отворят“. Неслучайно първото детско списание е на дядо Славейков и се казва „Пчелица“. Писателят напомня:

Времето е чисто злато,
Можеш да си набереш,
Но помни, че е крилато,
Хвърка, бяга, щом се спреш
(„Времето“)

И в тези стихове за преходността и ограничеността ни като земни люде Славейков е мъдрецът, мислителят, философът. Но екзистинциалните проблеми са представени на децата през предметността на катадневното и с близки до техния свят понятия.

Бидейки сам учител, Славейков знае, че светът на детето е изпълнен с много желания. Франсоаз Долто твърди:

Детето е желаещо същество. То е на възрастта на своето желание (Долто 2016:78 / Dolto 2016:78).

Желанията на детето имат широк диапазон. Най-честите желания са за хапване на нещо сладко. Психоанализата обикновено тълкува желанието за сладко като потенцирано от сексуалните импулси.

Ето протагониста от „Пожелание“:

Клончета зеленки,
Ябълки червенки,
Хубавички са!
А какви са благи,
Сладост чудеса!
По-голям да стана,
А че да си хвана
Онуй клонче там,
Да се понадигна,
Да мога да стигна,
че да ям, че да ям!

Тук прозира и най-голямото желание на детето – да порасне. Всички деца бързат да порасат – да станат като родителите си, да са овластени като тях.

През Възраждането естественият стремеж на човека към духовно познание го прави индивид, който може да се види и отстрани. А това потенцира развитието на хумора – да можеш да се видиш от друга гледна точка – не само от егоцентричната.

Едни от най-сполучливите и запомнящи се стихове на Славейков са хумористичните. Достатъчно е дори да споменем емблематичното „Малък Пенчо“ :

Пенчо бре, учи!
Пенчо си мълчи.
Пенчо бре, чети!
Муси се, сумти.

С детските си стихове Петко Славейков ни завещава и още едно мъдро и лаконично четиристишно откровение:

Дай ми, Боже

О, дай ми, Боже, да живея,
Да имам жалостно сърце,
Ближните си да милея,
Да им помагам от сърце.

Славейковото малко дете е със свой самостоеен емоционален свят. То не е малкият възрастен. То гледа света с любопитството на дете. То вече е ценност в културологичен план. Фройд ни завеща и друго прозрение:

Психоанализата ни дава и знанието, че на четири или пет години малкият човек често е завършен и оттам нататък само постепенно проявява онова, което вече се съдържа у него (Фройд 1990: 342 / Froyd 1990: 342).

Бащата на психоанализата нарича детето „малък човек“. В края на „Малкият Ханс“ Фройд пише:

Нали при възпитанието на децата ние не искаме нищо повече освен покой, не искаме да преживяваме никакви трудности, накратко казано, ние култивираме послушно дете и твърде малко обръщаме внимание дали този начин на развитие е полезен за него (Фройд 1993: 165 / Froyd 1993: 165).

А каква би трябвало да бъде целта ни. Може би пак Фройд ни дава насоката:

...да направим индивида годен за културен социален живот с най-малки загуби на неговата активност (Фройд 1993: 167 / Froyd 1993: 167).

Петко Славейков се обръща с уважение към малкия човек. Дори дидактичните елементи, които са неизбежни за епохата, са силно туширани от реалистичния рисунък, от философския контекст, от хумористичния привкус. Ще ми се да завърша с думите на Франсоаз Долто от книгата ѝ „Каузата на децата“:

В същността си детето прилича на сомнамбул. Ходещият насън не пада от покрива, но ако се събуди, ще се уплаши и ще падне. А възрастните през цялото време искат да събудят детето. От една страна, те не бива да го събуждат твърде рано, но в същото време все някой ден трябва да го сторят, защото то е част от етноса, който задължително ще го разбуди (Долто 2018:47 / Dolto 2018: 47).

ЛИТЕРАТУРА

- Долто 2006: *Долто, Ф.* Всичко е език. София: Колибри (Dolto 2006: *Dolto, F.* Vsichko e ezik. Sofia: Kolibri).
- Долто 2018: *Долто, Ф.* Каузата на децата. София: Колибри (Dolto 2018: *Dolto, F.* Kauzata na detsata. Sofia: Kolibri).
- Славейков 2013: *Славейков, П. Р.* Стихове за деца с речник за старите думи. Библиотека Музеи на български писатели. Съст. К. Дабков. Варна: Славена (Slaveykov 2013: *Slaveykov, P. R.* Stihove za detsa s rechnik za starite dumi. Biblioteka Muzei na balgarski pisатели. Sast. K. Dabkov. Varna: Slavena).
- Фройд 1990: *Фройд, З.* Въведение в психоанализата. София: Наука и изкуство (Froyd 1990: *Froyd, Z.* Vavedenie v psihoanalizata. Sofia: Nauka i izkustvo).
- Фройд 1993: *Фройд, З.* Детската душа. София: Евразия (Froyd 1993: *Froyd, Z.* Detskata dusha. Sofia: Evrazia).